

4. Магомед-Эминов М. Ш. Феномен экстремальности. – 2-е изд. – М.: Психоаналитическая ассоциация, 2008. – 218 с.
5. Armeli S., Gunthert K., Cohen L. Stressor appraisals, coping, and post-event outcomes: the dimensionality and antecedents of stress-related growth // Journal of Social and Clinical Psychology. – 2001. – Vol. 20. – P. 366 – 395.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК: 159.923.3:004.42

Юрчинська Г.К.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат психологічних наук, доцент (м.Київ)

Божко Ю. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, аспірант (м.Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУВЕРЕННОСТІ ТА САМОСТАВЛЕННЯ ПРОГРАМІСТА

Психологічна суверенність взаємопов'язана з емоційною стабільністю та креативністю програміста. Характеристики самовпевненості та самокерівництва програміста перебувають в компенсаторній взаємозалежності.

Ключові слова: програміст, психологічна суверенність, самоствавлення, самовпевненість, самокерівництво

Психологическая суверенность взаимосвязана с эмоциональной стабильностью и креативностью программиста. Характеристики самоуверенности и саморукводство программиста находятся в компенсаторной взаимозависимости.

Ключевые слова: программист, психологическая суверенность, самоотношение, самоуверенность, саморукводство

Psychological sovereignty correlates with emotional stability and creativity of a computer programmer. Self-confidence and self-management characteristics of a computer programmer remain in compensatory interdependence.

Keywords: computer programmer, psychological sovereignty, self-attitude, self-confidence, self-management

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що сучасний стан рейтингів професій та спеціальностей за результатами провідних сайтів, зокрема, Elbrusoid.org та Headhunter.com.ua, показує, що найбільшим попитом (перше рангове місце) на ринку праці користуються спеціалісти з інформаційних технологій, веб–дизайнери, фахівці з телекомунікацій, програмісти [1]. Вказана група професій пов'язана з розробкою та створенням нових інформаційно-технологічних об'єктів і за своїм психологічним змістом представляє інтегративне утворення трьох типі професій за їхньою багаторівневістю і багато вимірністю ознак: технономічних, сигнономічних, соціономічних. З технономічними ознаками пов'язані знання і вміння застосування технічних приладів, з сигнономічними –

° © Юрчинська Г.К., Божко Ю. П., 2014 р.

створення комп'ютерних програм та використання мов програмування, тоді як соціономічні передбачають ділове спілкування з замовниками інформаційних та програмних продуктів й технологій.

Швидкість функціонування сучасних комп'ютерних систем зросла в сотні тисяч, а продуктивність праці в програмуванні – в десятки разів. Диспропорцію можна компенсувати при умові збільшення кількості програмістів або підвищення продуктивності їхньої праці. На перших етапах створення засобів обчислювальної техніки в сферах використання електронно - обчислювальної техніки переважав екстенсивний шлях компенсації вище вказаної проблеми. Шлях інтенсифікації – це удосконалення організаційно – технологічних методів розробки програм. З кожним днем обчислювальна техніка змінюється, виробники обчислювальної техніки подають на товарний ринок постійно без уповільнення нові і все більш досконалі комплектуючі персональних комп'ютерів. Кожен новий технічний елемент потребує термінових змін у програмуванні. Крім того, виробники програмування також демонструють агресивну стратегію входження на ринок товарів, пропонуючи нові операційні системи та прикладні програми. Наприклад, корпорація Microsoft кожні кілька років розробляє нові операційні системи, а проміжки між постачанням нових прикладних програм ще менші.

До теперішнього часу дослідження програмування як професійної діяльності сильно відстає від вивчення програмування як сукупності алгоритмічних, мовних і технічних засобів розв'язування задачі на комп'ютері. У наукових пошуках із програмування основна увага приділяється структурам програм і значно менше психологічним аспектам програмування як професійної діяльності.

Професійний досвід програміста – це єдність та система його професійних знань, вмінь, компетентності, що виступають фактором та результатом успішності професійної діяльності комп'ютерного програмування. Знання, уміння та компетентність формуються в діяльності на основі випадків, що мали місце в практиці виробничих ситуацій. Успіх у вирішенні конкретних завдань з програмування, який сприйнятий та оцінений і самим програмістом, і професійною спільнотою, розглядається як професійно цінний і є прикладом для подальшої роботи, особливо коли він виступає у формі правила для професійного програмування, слід розглядати як прецедент. Прецедент є результатом рефлексії програміста як суб'єкта діяльності. З накопиченням практичного досвіду програміст стикається з проблемою систематизації та узагальнення поля прецедентів [2].

Професія програміста будучи суспільно значущою, престижною, починаючи з 90-х років 20-го століття, «переживала» одна із перших ефект «здібностей, які не витребувані», тобто відтік професіоналів з України за кордон, втрати можливості виявити творчий потенціал на теренах батьківщини. Вирішення вказаної проблеми, не в останню чергу, залежить від особливостей професійної самореалізації особистості. Дослідження мотивів вибору професії програміста дозволяють нам утвердитись в думці, що самовизначення в даній професії відбувається на основі професійного покликання сучасної молоді людини [3]. Професійне покликання – це не що інше як постійний професійний інтерес та позитивне оцінювання і самоствавлення до власних якостей та здібностей, а також збереження психологічної суверенності особистості. Тому всебічне вивчення само ставлення і суверенності фахівця є актуальним і доцільним.

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей психологічної суверенності та самоствавлення особистості програміста. Об'єктом дослідження є професійна діяльність програміста. Предметом визначено особливості психологічної суверенності та самоствавлення програміста.

Для досягнення мети конкретизовані завдання: 1. Здійснити аналіз сучасного стану розробленості проблеми професійних та особистісних якостей програміста. 2. Виявити особливості психологічної суверенності програміста. 3. Розкрити структуру самоствавлення програміста в процесі професійної самореалізації.

Дослідження причин і психологічних детермінант явища «відтоку мізків» за кордон – це питання для вирішення не лише історичне, але сучасне і своєчасне стосовно професії програміста. Над пошуком відповідей на вказане питання повинні працювати всі суб'єкти профорієнтаційної роботи, і не в останню чергу, психологи, що б забезпечити умови життя і професійної діяльності аби «бути остарбайтером» стало б не вигідно.

Явище самореалізації особистості має визначальну роль в життєдіяльності людини. В професійному житті це професійне самовизначення, вибір виду і спрямованості діяльності, становлення в обраній професії, професійне зростання і розвиток професійної компетентності. Характеристики самоствавлення виступають самореалізаційними характеристиками [4].

Над дослідженням проблем специфіки задач у галузі програмування і питань професійної діяльності програміста, зокрема, професійних якостей, працювали і працюють зарубіжні (Мак-Кракен Д.Д., 1960; Вайнберг Г., 1971; Секман Г., 1973; Гоулд Ж.Д., Дронговскі П. 1974; Кросмен Т.Д., 1979; Шнейдерман Б., 1984), російські та вітчизняні (А.Марьяненко, 1968; Юрчинська Г.К., 1983, 1996; Смульсон М.Л., 2001; Бабаєва Ю.Д., Войскунский А.Є., 2003; Гришко Л.В., 2009; Щедролосьєв Д.Є., 2011) науковці. Досліджувались інтелектуальні особливості програмістів (Смульсон М.Л., 2001; Бабаєва Ю.Д., Войскунский А.Є., 2003;) , виділялись якості, які властиві програмістові як суб'єкту діяльності (Гришко Л.В., 2009), розроблялась модель професійної компетентності в структурі особистості інженера – програміста (Щедролосьєв Д.Є., 2011), розкривалась роль прецедента в діяльності програміста (Юрчинська Г.К., 1996), відзначалась значущість психічних явищ для технологій програмування (Терехов А.Н., 2007) [2,5,6]. Психологічна суверенність сприяє продуктивності особистості в різних сферах життєдіяльності [7]. Отже і в діяльності програмістів.

Для досягнення мети і вирішення конкретизованих завдань впроваджувався наступний методичний інструментарій: методика «дослідження рефлексивності мислення» (варіант 6 субтесту шкали Р. Амтхауера); опитувальник «Суверенність психологічного простору» (С. К. Нартова-Бочавер); опитувальник «ЕРІ» для визначення темпераменту (Г.Айзенк); методика «діагностика мотиваторів соціально - психологічної активності особистості» для визначення мотивації (Д. Макклелланд); тест - опитувальник «Самоствавлення» (В.В.Століна – С.Р. Панталеєва).

Опитувальник «Самоствавлення» (В.В.Століна – С.Р. Панталеєва) є багатовимірним психодіагностичним інструментом, що ґрунтується на принципі стандартизованого самозвіту. Опитувальник містить 57 пунктів у вигляді утверджень. В інструкції досліджуваним вказується, що їм буде подаватись

особистісний опитувальник, за яким не передбачаються правильні та неправильні відповіді і скерований на аналіз їхньої особистої думки. Інструкція і процедура опитувальника, таким чином, були спрямовані на зниження впливу соціальної бажаності і стратегії « бажаного фасаду» на відповіді. Опитувальник включає дві групи шкал, зокрема, перша: S – глобальне самоствавлення; I – самоповага; II- аутосимпатія; III- очікування на позитивне ставлення від інших; IV- самоінтерес; друга - установки на внутрішні дії стосовно «Я» досліджуваного: 1 – самовпевненість, 2 – ставлення інших, 3- самоприйняття, 4 – самокерівництво, само послідовність, 5 – самозвинувачення, 6 – самоінтерес, 7 – саморозуміння. Опитувальник дає можливість з'ясувати три рівні самоствавлення, що різняться за ступенем узагальнення: I. Глобальне самоствавлення; II. Диференційоване самоствавлення; III. Готовність до конкретних дій.

Добірка досліджуваних, яка була в наявності, складалася із 98 осіб, серед яких: 68 фахові програмісти з вищою освітою та досвідом індивідуальної та спільної діяльності в програмуванні, які працюють в ІТ центрах у місті Києві (DAXX, Еram Systems та ін.); 30 осіб – студенти, які проходили фахову підготовку з комп'ютерного програмування, не мали досвіду спільної роботи над програмним продуктом.

Особливості психологічної суверенності програміста розкриваються через взаємозв'язки з індивідуально-психологічними властивостями програміста. Розглядаючи кореляційну плеяду виявлено наступне. Суверенність психологічного простору має зворотній зв'язок: з показником психодинамічної сфери особистості – нейротизмом: на рівні загального показника ($r = -0.433$, при $p < 0.01$) і розкриває залежність: чим менше виражена емоційна нестабільність, тим сильніше проявляється психологічна суверенність працівника; на рівні шкали суверенності фізичного тіла ($r = -0.402$, при $p < 0.05$) : із збільшенням емоційної нестабільності відбувається порушення фізичної суверенності. Прямий зв'язок суверенності з креативністю особистості ($r = 0.491$, при $p < 0.01$) вказує на те, що при збереженні суверенності особистість здатна виявити креативність у розробці програмного продукту і, навпаки, при креативному вирішенні питань, можливе збереження й розвиток власної суверенності. Суверенність території позитивно корелює з досягненням успіху ($r = 0.587$, при $p < 0.05$). Такий зв'язок вказує, що переживання безпеки фізичного простору позитивно впливає на задоволення потреби в досягненні успіху в цілому. Суверенність соціальних зв'язків залежить від досвіду програміста ($r = 0.437$, при $p < 0.05$).

Аналіз емпіричних результатів дослідження дозволив виявити наступні особливості самоствавлення як самореалізаційної складової залежно від етапу професійного життя: професійної підготовки та фахового виконання професійних функцій.

Фактор «етап професіоналізації» виступив значущим для диференціації інтегрального відчуття «за» та «проти» власного «Я» (показник S) для представників досліджуваної професійної групи. Так, показник S у студентів – кібернетиків вище, ніж у фахових програмістів (37.65 та 26.86 відповідно), за критерієм Вілкоксона ($W = 886.5$) вказує на значущу відмінність на рівні 0.019. Така ситуація розбіжностей «глобального самоствавлення» може бути поясненою, наприклад тим, що у процесі написання і наладки програми спеціалісти розуміють, що не всі , на їхній погляд видатні, ідеї можуть бути доведеними до

реального програмного продукту з подальшим впровадженням в реальні об'єкти. Даний фактор може сприяти критичному ставленню до своїх індивідуально – психологічних характеристик. Критичне ставлення до себе розвиває і робота у колективі, нехай навіть при формі опосередкованої взаємодії через засоби обчислювальної техніки. Студенти ще не мають досвіду «випробування своїх здібностей» в реальних виробничих ситуаціях, що пригальмовує розвиток самокритичного ставлення.

Розглядаючи міжрівневі зв'язки самоствавлення спостерігаємо наступну специфіку: глобальна характеристика самоствавлення програміста має лише один значущий зв'язок з характеристикою рівня готовності до конкретних дій стосовно власного «Я», зокрема, з самовпевненістю ($r = 0.448$, при $P < 0.05$); глобальна характеристика самоствавлення студентів має комплекс зв'язків, як з характеристиками рівня диференціації, зокрема, з самоповагою ($r = 0.772$, при $p < 0.01$), самоінтересом ($r = 0.557$, при $p < 0.01$), так і з характеристиками готовності до конкретних дій стосовно власного «Я»: самовпевненість ($r = 0.651$, при $P < 0.01$), самоприйняття ($r = 0.374$, при $P < 0.05$), самокерівництво ($r = 0.654$, при $P < 0.01$), саморозуміння ($r = 0.559$, при $P < 0.01$).

Специфіка зазначеної ситуації полягає в тому, що у програмістів узагальнене почуття стосовно власного «Я» опирається на надмірну впевненість в собі, яка, можна припустити, є результатом особливостей професійного спілкування і комунікації в соціотехнічних системах: суб'єкт діяльності – комп'ютер - суб'єкт діяльності. Опосередковане професійне спілкування в соціотехнічній системі може породжувати байдужість до інших людей, а може й деструктивні форми професійної поведінки. З іншого боку, програмісти можуть демонструвати високий рівень впевненості в своїх можливостях, що підтверджується реальними результатами і успіхом в професійній діяльності.

У студентів глобальне самоствавлення має суб'єктивні прояви у формі: домінування віри в свої сили, самостійності і здатності адекватно оцінювати власні можливості щодо контролю свого життя та усвідомлювати свою здатність контролювати власне життя; інтересу до власних думок і почуттів; впевненості вірного відчуття «Я в очах інших». Студенти мають готовність сприймати себе такими як є, довіряти своїм бажанням, схвалювати свої плани та вчинки, бачити в собі позитивне, не відмовляти від своїх вад, а працювати над ними, усвідомлювати нереалістичність своїх намірів та професійних задумів.

Для визначення «якості» самовпевненості фахівця з програмування необхідно розглянути кореляційну плеяду характеристик. Самовпевненість виступає базовою в кореляційній плеяді характеристик програміста на етапі професійної діяльності. Вона замикає на собі ще 9 зв'язків з характеристиками, не включаючи показник глобального самоствавлення: самоповага ($r = 0.630$, при $P < 0.01$), аутосимпатія ($r = 0.500$, при $P < 0.01$), очікування позитивного ставлення від інших ($r = 0.641$, при $P < 0.01$), самоінтерес диференційованого рівня ($r = 0.441$, при $P < 0.05$), ставлення інших ($r = 0.511$, при $P < 0.01$), самоприйняття ($r = 0.514$, при $P < 0.01$), самоінтерес рівня конкретних дій ($r = 0.535$, при $P < 0.01$), саморозуміння ($r = 0.413$, при $P < 0.05$), статевий фактор ($r = 0.344$, при $P < 0.05$). Самовпевненість в структурі вказаних характеристик забезпечує компенсацію самокерівництва. Самооцінка за ознакою самокерівництва визначає стратегії поведінки. В даному випадку самовпевненість програміста проявляється тим

сильніше, чим більше він усвідомлює і знає межі своєї енергії, самостійності, здатності контролювати своє життя. Такі характеристики дозволяють формувати позитивну самооцінку, впевненість в своїх силах і знаходити опору не в зовнішньому світі, а у своєму власному «Я», тобто довіряти собі. Важливим є також аспект відчуття міри близькості до себе, тобто сенсоутворюючим мотивом життєдіяльності виступає мотив самовідповідності. Зв'язки самовпевненості з характеристиками самосприйняття (самоповагою та самоприйняттям) вказують на здатність програміста вірно виставляти життєві пріоритети, адекватно використовувати ресурси і сприяти особистісному зростанню. Це є ознаки особистості, яка перебуває в процесі самовизначення. Самовизначення – умова самореалізації особистості.

Для визначення «якості» самоствавлення студента необхідно розглянути кореляційну плеяду характеристик. Привертає увагу базова характеристика «самокерування, самопослідовності», що замикає на собі 7 характеристик диференційованого рівнів та рівня конкретних дій, не включаючи в перелік вище вказаного зв'язку з показником глобального самоствавлення, : самоповага ($r=0.716$, при $P<0.01$), очікування позитивного ставлення від інших ($r=-0.409$, при $P<0.05$), самоінтерес ($r=0.422$, при $P<0.05$), самовпевненість ($r=0.570$, при $P<0.01$), самозвинувачування ($r=0.441$, при $P<0.05$), самоінтерес (рівень конкретних дій) ($r=0.404$, при $P<0.01$), саморозуміння ($r=0.377$, при $P<0.01$).

Самокерівництво і самопослідовність студентів тим вище: чим сильніше проявляється самоповага, тобто наближення реального образу «Я» до ідеального образу «Я»; чим менше очікування позитивних оцінок від інших, тобто переважає довіра до себе, а не до інших; чим сильніше проявляється «інтерес до власних думок і почуттів» на основі установки «саморозуміння» ($r=0.531$, при $P<0.01$). Як зазначає С.Р. Пантилєєв, людина з високим показником самокерівництва вважає, що основним джерелом активності і результатів, що стосуються її діяльності і особистості, є вона сама, при цьому чітко переживає своє "Я" як внутрішній стрижень, що інтегрує і організовує її особистість і діяльність. Сприймаючи себе як автора свого життя, людина переживає почуття обґрунтованості і послідовності своїх внутрішніх спонукань і цілей [4].

Все викладене вище дозволяє зробити **висновки**: 1. На сучасному етапі становлення економіки у Україні професійна діяльність програміста перебуваючи в статусі найпрестижніших на ринку праці повинна стати важливим об'єктом для наукових пошуків психологів. 2. Психологічна суверенність особистості програміста виступає фактором і наслідком суб'єктивних проявів емоційної стабільності та креативності особистості програміста. 3. Інтегроване самоствавлення залежить від етапу професіоналізації програміста і різниться наявністю міжрівневих зв'язків і проявів: для професійних програмістів – це сформованість готовності до конкретних дій стосовно реального «Я», зокрема, самовпевненість; для студента – це прояви диференційованого рівня характеристик, зокрема, інтерес до власних думок та почуттів, і характеристик, що описують готовність до конкретних дій стосовно свого «Я», зокрема, самовпевненість, самоприйняття, самокерівництво, саморозуміння. 4. Самоствавлення залежно від етапу професіоналізації в основі має різні базові характеристики: для професійних програмістів – самовпевненість, а для студентів – самокерівництво. Між самовпевненістю і самокерівництвом існують

компенсаторні відношення. Вказані характеристики відіграють особливу роль в процесі професійної самореалізації програмістів.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у визначенні провідних характеристик, вплив яких зумовлює професійну успішність програміста.

Список використаних джерел

1. Рейтинг професій [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.stepanivka.narod.ru/602-2htm>.
2. Юрчинська Г.К. Роль прецеденту в діяльності відладки програм для ЕОМ./ Г.К. Юрчинська // Вісник Київського університету . Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. - Вип.2., К.: Київський ун-т, 1996.- с.84 – 89.
3. Мотивація професійної діяльності програміста [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.seoblog.org.ua/458/>.
4. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л.А. Коростылева.- Сакт-Петербург: Речь. -2005.-221 с.
5. Гришко Л.В. Вимоги до професійних якостей програміста/ Л.В.Гришко// Вісник Черкаського університету. – Вип.173. Серія: Прикладна математика. Інформатика. –Черкаси,2009.- С.116-120.
6. Щедролосьєв Д.Є. Компетентнісний підхід до підготовки інженерів – програмістів [Електронний ресурс] // ISSN 2076-8184/ Інформаційні технології і засоби навчання.-2011. №4 (24). - Режим доступу : <http://www.journal.iitta.gov.ua>.
7. Нартова- Бочавер С. К. Человек суверенный - Питер., 2008. - 400 с.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 316.728::331.54:616-052

Юрчинская А.К.°

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, факультет психологи, кандидат психологических наук, доцент кафедры общей (г.Киев)

Маринина В.М.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, факультет психологи, соискатель научной степени кандидата психологических наук (г.Киев)

СТИЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВРАЧА-ТЕРАПЕВТА: ПРОБЛЕМА ЭФФЕКТИВНОСТИ

У статті розглядається проблема професійного вигорання лікаря-терапевта з точки зору ефективності стилю професійної діяльності. На основі результатів емпіричного дослідження виявлено структуру ціннісно-мотиваційної детермінації стилів професійної діяльності лікаря-терапевта. Розкрито специфіку стилю в залежності від вираженості професійного вигорання і типу реалізованої адаптаційної схеми.

Ключові слова: професійне вигорання, стиль, професійна діяльність, адаптація, ефективність

В статье рассматривается проблема профессионального выгорания врача-терапевта с точки зрения эффективности стиля профессиональной деятельности. На основе результатов эмпирического исследования выявлена структура ценностно-мотивационной детерминации стилей профессиональной деятельности врача-терапевта.